

W TROSCE O ROZWÓJ ŻYCIA DUCHOWEGO

Jak kontynuować i pogłębiać doświadczenie przeżytych rekolekcji ignacjańskich?

Ćwiczenia duchowe św. Ignacego Loyoli

Ćwiczenia duchowe są dziełem, które opisuje drogę życia duchowego przechodzącego przez różne etapy. Są drogą prowadzącą do głębi wiary, do odkrywania Boga obecnego w świecie, do zaangażowania się w dzieło ewangelizacji przez co odzwierciedlają proces i dynamikę życia wiary¹. Niosą w sobie siłę przemiany i umocnienia człowieka, czego przykładem jest sam św. Ignacy², jego pierwsi towarzysze, którym je dawał, oraz bardzo wiele innych osób, zarówno duchownych, jak i świeckich, które odkryły ich wartość.³

Ta wartość i znaczenie ukazuje się w połączeniu dwóch rzeczywistości: tej widzialnej i tej niewidzialnej. Wymiar widzialny obejmuje ich wewnętrzną dynamikę, na którą składają się usystematyzowana modlitwa, pewne odosobnienie i kierownictwo duchowe⁴. Wymiar niewidzialny wskazuje na działanie łaski Bożej, która przemienia człowieka.⁵ Innymi słowy,

¹ Waław Królikowski, *Duchowy rozwój. Dynamika Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli* (Wydawnictwo WAM: Kraków, 2005).

² Waław Królikowski, *Droga do wierności Jezusowi Chrystusowi w życiu św. Ignacego Loyoli*. Studia Bobolanum 1 (2007), 57-79; Tadeusz Kotlewski, *Pielgrzym woli Bożej. Mistyczne drogi św. Ignacego Loyoli*. Studia Bobolanum 4 (2010), 19-35

³ Tadeusz Kotlewski, *Sekret Świętego Ignacego Loyoli. Droga wtajemniczenia chrześcijańskiego w ignacjańskich Ćwiczeniach duchowych*. Studia Bobolanum 2 (2014), 59-73; Waław Królikowski, *Adnotacje do Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli. Studium teologiczno-pastoralne* (Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie: Kraków, 2018), 43-118.

⁴ Waław Królikowski, *Kierownictwo duchowe w Ćwiczeniach duchowych św. Ignacego Loyoli jako ważny element pedagogii ignacjańskiej*, w: *Rocznik Wydziału Pedagogicznego Wyższej Szkoły Filozoficzno-Pedagogicznej Ignatianum w Krakowie 2005* (Wydawnictwo WSFP Ignatianum: Kraków, 2005), 61-97.

⁵ Tadeusz Kotlewski, *Słowo Boże w Ćwiczeniach duchowych św. Ignacego Loyoli*. Studia Bobolanum 1 (2013), 101-126

można by powiedzieć, że *Ćwiczenia duchowe* są drogą chrześcijańskiego wtajemniczenia, są drogą duchowego rozwoju i wzrostu człowieka⁶.

Sam Ignacy Loyola przeszedł tę drogę chrześcijańskiego wtajemniczenia prowadzony przez samego Boga. Bóg wprowadzał Ignacego krok po kroku w misterium wiary i udzielał mu światła, by kroczył po tych drogach z pokorą i odwagą.⁷ Całe życie św. Ignacego, począwszy od nawrócenia w rodzinnym zamku w Loyoli aż do ostatniej chwili życia w Rzymie, to droga pielgrzyma szukającego i znajdującego Boga we wszystkim. Zjednoczenie z Bogiem prowadziło Świętego do całkowitego oddania się miłości.⁸

Rekolekcje ignacjańskie, jak mówi św. Ignacy Loyola, służą przede wszystkim do „przewyciężenia samego siebie i do uporządkowania swego życia – bez kierowania się jakimkolwiek przywiązaniem, które byłoby nieuporządkowane” (*Ćwiczenia duchowe*, nr 21), a dzięki temu do „szukania i znalezienia woli Bożej w takim uporządkowaniu swego życia, żeby służyło dla dobra i zbawienia duszy” (*Ćwiczenia duchowe*, nr 1). Celem bowiem naszej wiary jest „zbawienie dusz” (1 P 1, 9)⁹.

Etapy rozwoju życia duchowego

Ten nadrzędny cel całych rekolekcji ignacjańskich realizowany jest na drodze różnych etapów *Ćwiczeń duchowych*, zwanych tygodniami. Duchowa droga według rekolekcji ignacjańskich rozpoczyna się od tak zwanego Fundamentu, który jest jakby korzeniami całego drzewa *Ćwiczeń duchowych*. Św. Ignacy nakreśla w nim zasadniczy cel życia człowieka oraz cel innych stworzeń. Podaje także zasadę i warunki właściwego korzystania

⁶ Waław Królikowski, *Wychowanie do miłości w Ćwiczeniach duchowych św. Ignacego Loyoli*, w: *Rocznik Wydziału Pedagogicznego Wyższej Szkoły Filozoficzno-Pedagogicznej Ignatianum w Krakowie 2007* (Wydawnictwo WSFP Ignatianum: Kraków, 2007), 131-158.

⁷ Tadeusz Kotlewski, *Z sercem hojnym i rozpalonym miłością. O mistyce ignacjańskiej* (Wydawnictwo RHETOS: Warszawa, 2005), 19-85

⁸ Tadeusz Kotlewski, *Irradiar la Misericordia en la espiritualidad de san Ignacio de Loyola*. *Studia Bobolanum* 29, 4 (2018), 5-22; Waław Królikowski, *Droga duchowego rozwoju św. Ignacego Loyoli*, w: *Rocznik Wydziału Pedagogicznego Wyższej Szkoły Filozoficzno-Pedagogicznej Ignatianum w Krakowie 2006*, (Wydawnictwo WSFP Ignatianum: Kraków, 2006), 61-92.

⁹ Waław Królikowski, *Cele i etapy formacji duchowej w pedagogice ignacjańskiej*, w: *Pedagogika ignacjańska. Historia. Teoria. Praktyka*, red. A. Królikowska, WSFP-P „Ignatianum” (Wydawnictwo WAM: Kraków, 2010), 23-40.

ze stworzeń, aby wzrastając w wewnętrznej wolności „pragnąć i wybierać jedynie to, co nam więcej pomaga do celu, dla którego jesteśmy stworzeni” (*Ćwiczenia duchowe*, nr 23)¹⁰.

Następujący po Fundamencie tak zwany pierwszy tydzień *Ćwiczeń duchowych* poświęcony jest rozpoznaniu i usunięciu przeszkody w relacji człowieka z Bogiem, jaką jest grzech. Rekolektant na tym etapie prosi o łaskę nie tylko „wewnętrznego odczucia i poznania swoich grzechów i odczucia wstrętu do nich”, oraz „odczucia nieładu swych czynów” (*Ćwiczenia duchowe*, nr 63), ale nadto doświadcza bezgranicznego miłosierdzia Bożego, które staje się wewnętrzną siłą do poprawy i uporządkowania życia¹¹.

Łaska duchowego oczyszczenia, usunięcia uczuć nieuporządkowanych otwiera rekolektanta w drugim tygodniu *Ćwiczeń duchowych* na łaskę „dogłębnego poznania Pana, który dla mnie stał się człowiekiem, abym Go więcej kochał i więcej szedł w Jego ślady” (*Ćwiczenia duchowe*, nr 104), na łaskę rozpoznania woli Bożej i jej wypełnienia na wzór Jezusa Chrystusa, w konkretnych okolicznościach życiowych¹².

Rozpoznanie woli Bożej i dokonanie wyboru już to stanu życia, już to duchowej reformy stanu, w którym aktualnie rekolektant się znajduje wiąże się nie tylko z pokojem i radością serca, ale także i z trudem, czy nawet zbawiennym cierpieniem. Dlatego podczas trzeciego tygodnia *Ćwiczeń duchowych* rekolektant, kontemplując tajemnice męki i śmierci Jezusa, „bolejąc wspólnie z Chrystusem pełnym boleści”, i przeżywając „udrękę serca z Chrystusem udręczonym” (*Ćwiczenia duchowe*, nr 203) otwiera się na Jego moc, potrzebną

¹⁰ Waław Królikowski, *Zasada i Fundament Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli*. Studia Bobolanum 3 (2004), 99-114; Waław Królikowski, *Ignacjański Fundament. Sztuka korzystania ze stworzeń*, w: *Droga duchowego uporządkowania i miłości. Podstawowe pojęcia w duchowości ignacjańskiej*, red. W. Królikowski, (Wydawnictwo WAM: Kraków, 2017), 83-95.

¹¹ Waław Królikowski, *Spowiedź generalna jako owoc refleksji pierwszego tygodnia Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli*, w: *Znaczenie refleksji w duchowości ignacjańskiej. Wokół rachunku sumienia według św. Ignacego Loyoli*, red. W. Królikowski (Wydawnictwo WAM: Kraków, 2017), 149-178; Waław Królikowski, *Modlitwy końcowe w pierwszym tygodniu Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli*. Studia Bobolanum 2 (2019), 35-63.

¹² Waław Królikowski, *Poznać, pokochać i naśladować Jezusa – wzajemne relacje pomiędzy drugim a trzecim tygodniem Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli*, w: *W cierpieniu z Chrystusem. Wokół treści Trzeciego Tygodnia Ćwiczeń Duchowych św. Ignacego Loyoli*, red. W. Królikowski, (Wydawnictwo WAM: Kraków, 2005), 47-64.

do wypełnienia woli Bożą, w nadziei na pełne zwycięstwo w Chrystusie Zmartwychwstałym¹³.

Tajemnice zmartwychwstania Jezusa Chrystusa, które rekolektant kontempluje w czwartym tygodniu *Ćwiczeń duchowych* ukazują najgłębszy sens wypełniania woli Bożej, pomimo trudów, ponieważ droga ta prowadzi do zwycięstwa wraz ze Zmartwychwstałym. Dlatego rekolektant prosi o łaskę „wesela i silnej radości z powodu tak wielkiej chwały i radości Chrystusa, Pana naszego” (*Ćwiczenia duchowe*, nr 221).

Finalnym akordem rekolekcji ignacjańskich jest Kontemplacja [pomocna] do uzyskania miłości, która jest zwieńczeniem, ukoronowaniem całych *Ćwiczeń duchowych*, i jakby pomostem pomiędzy czasem rekolekcji a codziennym życiem rekolektanta. Pragnie on nie tylko w tej kontemplacji, ale odtąd w całym swoim życiu nieustannie „wewnętrznie poznawać tyle i tak wielkie dobra otrzymane [od Boga], aby w pełni przejęty wdzięcznością mógł we wszystkim miłować Jego Boski Majestat i służyć Mu” (*Ćwiczenia duchowe*, nr 233). Jest to droga szukania i znajdowania Go we wszystkich rzeczach, na której człowiek jest zjednoczony z Bogiem w miłości i służbie¹⁴.

Człowiek poszukuje Boga w świecie, w którym żyje i na tej drodze otrzymuje od Boga nadprzyrodzone pomoce po to, aby duchowo wzrastał i coraz bardziej dojrzywał w swoim człowieczeństwie. Wśród wielu z nich można wyróżnić i szczególnie podkreślić niektóre: wielorakie słuchanie słowa Bożego, życie sakramentalne, uczynki pochodzące z miłości, wspólnota, kierownictwo duchowe, zdrowa asceza oraz apostołskie zaangażowanie we współczesnym świecie.

Jak kontynuować i pogłębiać doświadczenie przeżytych rekolekcji ignacjańskich?

¹³ *W cierpieniu z Chrystusem. Wokół treści Trzeciego Tygodnia Ćwiczeń Duchownych św. Ignacego Loyoli*, red. W. Królikowski, (Wydawnictwo WAM: Kraków, 2005).

¹⁴ Wacław Królikowski, *La Contemplación para alcanzar amor, il suo posto e senso negli Esercizi spirituali. Prospettive attuali*. (PUG: Roma, 2003); *Przyjąć Miłość i we wszystkim miłować. Wokół „Kontemplacji dla uzyskania miłości” św. Ignacego Loyoli*, red. W. Królikowski. (Wydawnictwo WAM: Kraków, 2008).

Zatroszczyć się o przedłużoną codzienną modlitwę.

Bez względu na odprawiany etap rekolekcji ignacjańskich, rekolektant jest zaproszony po jego ukończeniu, aby w codziennym życiu najpierw zatroszczył się o codzienną przedłużoną modlitwę¹⁵. W celu pogłębiania treści medytacji, czy kontemplacji danego etapu *Ćwiczeń duchowych* pożyteczne jest ich ponowne praktykowanie w codzienności. Odprawianie codziennej medytacji czy kontemplacji stanie się wówczas jakąś formą kontynuacji rekolekcji, z uwzględnieniem konkretnych okoliczności życia.¹⁶ Ważne jest, aby uwzględniając różne czynności dnia codziennego, wybrać najlepszą porę i miejsce na przedłużoną modlitwę.¹⁷ Doświadczenie uczy, że najlepszą porą na modlitwę jest czas poranny, gdy nasz umysł i ciało nie jest jeszcze obciążone treściami całego dnia. Gdyby praktykowanie codziennej przedłużonej modlitwy było niemożliwe z różnych racji, to należy usilnie się zatroszczyć, aby przynajmniej w niedzielę znaleźć dłuższy czas na modlitwę.¹⁸

Codziennie odprawiać ignacjański rachunek sumienia.

Piętnastominutowy ignacjański rachunek sumienia, odprawiany zazwyczaj na zakończenie dnia, jest szczególnym narzędziem budowania i rozwijania relacji z Bogiem. Św. Ignacy nadawał mu wielkie znaczenie dla rozwoju życia duchowego.¹⁹ Poznawany i praktykowany w czasie rekolekcji winien być kontynuowany w codziennym życiu, aby wraz z Maryją i za Jej przyczyną uczyć się rozpoznawać wielkie rzeczy, które uczynił nam Wszechmogący (por. Łk 1, 49) danego dnia i odpowiadać na Miłość miłością.²⁰ Podczas

¹⁵ *Jak lepiej się modlić. Wokół Addycji do Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli*, red. W. Królikowski. (Wydawnictwo WAM: Kraków, 2018); *Różne sposoby modlitwy według św. Ignacego Loyoli*, red. W. Królikowski. (Wydawnictwo WAM: Kraków, 2019).

¹⁶ Tadeusz Kotlewski, *Sekret Świętego Ignacego Loyoli. Droga wtajemniczenia chrześcijańskiego w ignacjańskich Ćwiczeniach duchowych*. *Studia Bobolanum* 2 (2014), 59-73

¹⁷ Tadeusz Kotlewski, *Dostosowanie warunków zewnętrznych do modlitwy (ĆD 78-81)* [w:] *Jak się modlić. Wokół Addycji do Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli*. Praca zbiorowa pod redakcją W. Królikowskiego. Wydawnictwo WAM, Kraków 2018, 69-79.

¹⁸ Tadeusz Kotlewski, *Poczuć smak modlitwy w codzienności* [w:] *Różne sposoby modlitwy według św. Ignacego Loyoli*. Praca zbiorowa pod redakcją W. Królikowskiego. Wydawnictwo WAM, Kraków 2019, 235-249.

¹⁹ Tadeusz Kotlewski, *Jak nauczyć się rachunku sumienia?* PASTORES, Kwartalnik poświęcony formacji kapłańskiej 29 (4) 2005 Jesień, 105-112

²⁰ Tadeusz Kotlewski, „*O uczynkach w świetle duchowości ignacjańskiej* [w:] *Wokół rachunku sumienia według św. Ignacego Loyoli*. Praca zbiorowa pod redakcją W. Królikowskiego. Wydawnictwo WAM, Kraków 2017, 107-119

ignacjańskiego rachunku sumienia szukamy zatem odpowiedzi na dwa podstawowe pytania. Pierwsze pytanie: Co Pan Bóg uczynił dzisiaj dla mnie, jak mnie kochał? Ponieważ „miłość winno się zakładać więcej na czynach niż na słowach” (*Ćwiczenia duchowe*, nr 230) dlatego najpierw należy prosić o łaskę rozpoznania i smakowania miłości Boga, która wyraża się w Jego darach. Miłość polega także „na obopólnym udzielaniu sobie” (*Ćwiczenia duchowe*, nr 231), jest wzajemna. Stąd drugie pytanie: Jak ja dzisiaj kochała(e)m Jezusa, jak pełniła(e)m Jego wolę, jakie były moje gesty miłości wobec Miłości? Tak praktykowany ignacjański rachunek sumienia w codzienności uczy szukania i odnajdywania Boga we wszystkim, uczy bycia kontemplatywnym w działaniu (*contemplativus in actione*)²¹.

Rozeznawać czasy Boga i Jego łaski

W duchu św. Ignacego Loyoli rachunek sumienia jest praktyczną drogą rozeznawania duchowego,²² przez które człowiek odczytuje Boże wezwania. Praktyka rozeznawania duchowego w życiu związana jest z pielęgnowaniem życia duchowego i otwartością na słuchanie Ducha Świętego. Rozeznawanie duchowe jest narzędziem pomocnym, jak pisze Papież Franciszek, „do rozpoznawania czasów Boga i Jego łaski, abyśmy nie marnowali natchnień Pana, aby nie odrzucać Jego zachęty do rozwoju”.²³ Rozeznawanie duchowe jest więc stylem życia a nie tylko metodą.²⁴ Jeśli z ufnością prosimy o ten dar Ducha Świętego i jednocześnie „staramy się go pielęgnować poprzez modlitwę, refleksję, czytanie i dobrą radę, z pewnością możemy wzrastać w tej zdolności duchowej”.²⁵

²¹ *Znaczenie refleksji w duchowości ignacjańskiej. Wokół rachunku sumienia według św. Ignacego Loyoli*, red. W. Królikowski. (Wydawnictwo WAM: Kraków 2017).

²² Tadeusz Kotlewski, *Pomagać duszom. Duchowe przesłanie w Listach i Instrukcjach św. Ignacego Loyoli*. *Studia Bobolanum* 2 (2011), 81-99

²³ Papież Franciszek, *Adhortacja Apostolska „Gaudete et exsultate”*. *O powołaniu do świętości w świecie współczesnym*, nr 169.

²⁴ Tadeusz Kotlewski, *Ignacjańskie korzenie duchowości Papieża Franciszka*. *Studia Bobolanum* 30, 3 (2019), 59-70.

²⁵ Papież Franciszek, *Adhortacja Apostolska „Gaudete et exsultate”*. *O powołaniu do świętości w świecie współczesnym*, nr 166; Waław Królikowski, *Rozeznawanie dobra i zła według Reguł rozeznawania duchów św. Ignacego Loyoli*. *Horyzonty Wychowania* 4 (2005), 271-281; Waław Królikowski, *Potrzeba rozeznawania duchowego w naszych czasach*. (Wydawnictwo WAM – Studio Inigo: Kraków, 2020) (mp3).

Korzystać z daru kierownictwa duchowego.

W trakcie rekolekcji ignacjańskich rekolektant codziennie rozmawia ze swoim kierownikiem duchowym, który pomaga mu w otwieraniu się na działanie Pana Boga. W każdym kierownictwie duchowym ostatecznie chodzi bowiem o to, aby „dozwolić Stwórcy działać bezpośrednio ze swoim stworzeniem, a stworzeniu ze swoim Stwórcą i Panem” (*Ćwiczenia duchowe*, nr 15)²⁶. Kontynuowanie kierownictwa duchowego w życiu codziennym ma wielkie znaczenie, bo nikt nie jest sędzią we własnych sprawach.²⁷ Tym bardziej jeśli chodzi o życie duchowe. Gdyby znalezienie kierownika duchowego było niemożliwe z różnych racji, wówczas należy się zatroszczyć o stałego spowiednika. Przyjmowanie Bożego miłosierdzia przez posługę stałego spowiednika może z czasem przeobrazić się w pewną formę kierownictwa duchowego.

Poszukać odpowiedniej dla siebie wspólnoty modlitewnej.

Wspólnota ludzi wierzących jest wielkim darem Pana Boga na drodze rozwoju duchowego. Dlatego niezależnie od wspólnoty parafialnej, warto włączyć się w najlepszą dla siebie mniejszą wspólnotę modlitewną, aby w niej spotykać się z Jezusem. Powiedział On bowiem: „Bo gdzie są dwaj albo trzej zebrani w imię moje, tam jestem pośród nich” (Mt 18, 20). Wielkiego daru wspólnoty doświadczyli także Uczniowie idący do Emaus. Kiedy rozpoznali Jezusa przy łamaniu chleba, „w tej samej godzinie zabrali się i wrócili do Jeruzalem. Tam zastali zebranych Jedenastu, a z nimi innych, którzy im oznajmili: «Pan rzeczywiście zmartwychwstał i ukazał się Szymonowi». Oni również opowiadali, co ich spotkało w drodze i jak Go poznali przy łamaniu chleba” (Łk 24, 33-35). Bóg stworzył nas do relacji z Nim, a także do relacji z Jego Mistycznym Ciałem, którym jest wspólnota Kościoła.

²⁶ Waław Królikowski, *Kierownictwo duchowe według Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli*, w: *Katecheza drogą do Boga. Księga Jubileuszowa dedykowana Siostrze Profesor Czesławie Margaricie Sondej OSU*, red. I. Popiołek, St. Cieślak, WSF-P „Ignatianum”. (Wydawnictwo WAM: Kraków, 2011), 323-336; Waław Królikowski, *Kierownictwo duchowe według Adnotacji do Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli*, w: *Kierownictwo duchowe według św. Ignacego Loyoli*, red. W. Królikowski. (Wydawnictwo WAM: Kraków, 2013), s. 115-135; *Podstawy ignacjańskiego kierownictwa duchowego. Wokół Adnotacji do Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli*, red. W. Królikowski. (Wydawnictwo WAM: Kraków, 2016).

²⁷ Tadeusz Kotlewski, *Kierownictwo duchowe w Trzecim i Czwartym Tygodniu Ćwiczeń duchowych* [w:] *Kierownictwo duchowe według św. Ignacego Loyoli*. Praca zbiorowa pod redakcją W. Królikowskiego. Wydawnictwo WAM, Kraków 2013, 187-201.

Maryja w sposób szczególny troszczy się o modlącą się wspólnotę. Po wniebowstąpieniu Jezusa Maryja gromadzi Uczniów w jedną wspólnotę modlących się i pomaga im przyjąć Ducha Świętego: „Wszyscy oni trwali jednomyślnie na modlitwie razem z niewiastami, z Maryją, Matką Jezusa, i z braćmi Jego” (Dz 1, 14)²⁸.

Zadbać o dobrą lekturę duchową.

Nie bez znaczenia dla rozwoju życia duchowego jest dobra lektura, pogłębiająca naszą wiedzę o Bogu, o sobie i wzajemnych relacjach. Dobór lektury po rekolekcjach powinien być podyktowany treściami, jakie przeżywał rekolektant na danym etapie *Ćwiczeń duchowych*. Św. Ignacy bardzo często czytał książeczkę *O naśladowaniu Chrystusa* Tomasza à Kempis.

Korzystać z konferencji czy sesji dotyczących życia duchowego.

Podobnie jak w przypadku lektury, uczestnictwo w konferencjach czy sesjach weekendowych, organizowanych w różnych ośrodkach rekolekcyjnych, powinno być formą pogłębienia wcześniejszych przeżyć rekolekcyjnych. Jeśli rekolektant odkrył podczas rekolekcji ignacjańskich, że dobrze byłoby pogłębić jakiś poruszany temat, związany czy to z życiem ściśle duchowym, czy bardziej z życiem w wymiarze psychicznym, to wówczas uczestnictwo w konferencji czy sesji na dany temat może być wielką pomocą, będącą nie tylko kontynuacją, ale i pogłębieniem przeżyć rekolekcyjnych.

Pogłębić wiarę poprzez studia/studium z zakresu teologii i duchowości chrześcijańskiej.

Instytut Duchowości Ignacjańskiej przy *Collegium Bobolanum* Akademii Katolickiej w Warszawie zaprasza na Podyplomowe Studia Duchowości.

²⁸ Wacław Królikowski, *Reguły o trzymaniu z Kościołem św. Ignacego Loyoli*, w: *Miłość Kościoła dzisiaj. Wokół „Reguł o trzymaniu z Kościołem” św. Ignacego Loyoli*, red. W. Królikowski. (Wydawnictwo WAM: Kraków, 2009), 67-84.

Reasumując, można powiedzieć, że kontynuacja doświadczenia przeżytych rekolekcji ignacjańskich w życiu codziennym poprzez praktykowanie przedłużonej codziennej modlitwy, ignacjańskiego rachunku sumienia, kierownictwa duchowego, włączenie się we wspólnotę modlitewną, korzystanie z lektury duchowej czy konferencji dotyczących różnych aspektów życia ludzkiego niewątpliwie przyczynia się do pogłębienia życia duchowego, ale także pomaga w lepszym przygotowaniu się do owocnego przeżycia kolejnego etapu *Ćwiczeń duchowych* św. Ignacego Loyoli.

Człowiek, który kroczy drogą *Ćwiczeń duchowych* jest pielgrzymem, który nie dotarł jeszcze do swego miejsca i nie zatrzymuje się. Idzie tam, gdzie poprowadzą go jego pragnienia, myśli i poruszenia, które w Bożym świetle poznaje, rozróżnia i rozeznaje.²⁹ Droga ta staje się wtedy dla chrześcijańską drogą życia duchowego³⁰. Może też by powiedzieć, że jest to droga do głębi serca, gdzie człowiek odkrywa Źródło życia³¹.

Taki człowiek otwierając się na Boga angażuje się we współczesny świat, aktywnie włącza się w obronę godności najuboższych, odrzuconych i prześladowanych. Jest do droga *mistyki otwartych oczu*, czyli patrzenia na świat oczyma Boga.³² Takiego spojrzenia uczą się ci, którzy przechodząc *Ćwiczenia duchowe*, które są, jak podkreśla Jan Paweł II, „kuźnią nowych ludzi, autentycznych chrześcijan, zaangażowanych apostołów”.³³

Tadeusz Kotlewski SJ
Wacław Królikowski SJ
Akademia Katolicka w Warszawie

²⁹ Tadeusz Kotlewski, *Ignacjańskie „Ćwiczenia Duchowne” drogą życia duchowego chrześcijanina*, Studia Bobolanum 3 (2002), 107-120

³⁰ Wacław Królikowski, *Droga do Miłości. Kierownictwo duchowe według metody Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli*, w: *Dzieło chwali Mistrza. Księga jubileuszowa dedykowana prof. dr hab. Irenie Popiołek z okazji 50-lecia pracy artystycznej oraz pracy pedagogicznej*, red. A. Królikowska, M. Łątkowski, B. Topij-Stempińska. (Akademia Ignatianum w Krakowie – Wydawnictwo WAM: Kraków, 2016), 277-301.

³¹ Tadeusz Kotlewski, *Misericordia, el camino que lleva al corazón. Buscar, escuchar y abrirse al Amor*. Studia Bobolanum 30, nr 2 (2019), 119-132.

³² Tadeusz Kotlewski, *Jezuicki apostołat społeczny. Od Piotra Skargi do 35. Kongregacji Generalnej Towarzystwa Jezusowego* Studia Bobolanum 2 (2013), 125-136

³³ Anioł Pański z papieżem Janem Pawłem II, Kraków 1983, 17 2